

Л. М. Зілковська

кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана економіко-правового
факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 257-1 ЦПК УКРАЇНИ

4 лютого 2016 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» [1]. Маючи шляхетну мету — вирішення практичних проблем,

що виникають при державній реєстрації актів цивільного стану у громадян, які проживають на тимчасово окупованій території України, зокрема в Автономній Республіці Крим, місті Севастополі та в окремих районах, містах, селищах і селах Донецької та Луганської областей, які на сьогодні визначаються Верховною Радою України тимчасово окупованими територіями України [2], закон вносить деяку плутанину у правове регулювання зазначених та інших правовідносин у державі, що може зумовити негативні наслідки як для осіб, які його застосовуватимуть, так і для третіх осіб, чий майнові і немайнові інтереси порушуватимуться, а також для держави. Розглянемо декілька питань, які викликає застосування статті 257-1 ЦПК України.

Питання перше. Так, зазначеним Законом було доповнено ЦПК України статтею 257-1 «Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України», ч. 1 якої встановлює, що заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.

Однак ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлено, що тимчасово окупованою територією є Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. А Постановою Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 року № 252-VIII не визначено вичерпного переліку населених пунктів Донецької та Луганської областей, які визнаються тимчасово окупованою територією України. З огляду на це, на нашу думку, до таких населених пунктів слід віднести ті, що визначені розпорядженням

Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» від 7 листопада 2014 року № 1085. Цей нормативно-правовий акт містить чіткий перелік населених пунктів Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади, зокрема й органи державної реєстрації актів цивільного стану, тимчасово не виконують свої повноваження.

Недостатня правова визначеність ст. 257-1 ЦПК України зумовлює багато проблем щодо захисту прав осіб, які проживають на території, де не здійснюють діяльність органи державної влади України. Ми вважаємо, що зазначена стаття ЦПК повинна мати відсилочну норму щодо нормативно-правових актів, якими визначаються населені пункти, яким надано статус «тимчасово окупована територія України».

Питання друге. Абзац 2 ст. 257-1 ЦПК України передбачає можливість подання заяви про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України. Як бачимо, формулювання статті не містить серед осіб, які можуть подати заяву про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, подружжя. Таким чином, чоловік або дружина не можуть реалізувати свої майнові та немайнові права щодо один одного, оскільки вони не є родичами. На нашу думку, оскільки СК України вважає чоловіка та дружину членами сім'ї, ст. 257-1 ЦПК України також має надавати таким особам можливість захистити свої інтереси шляхом встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території України.

Водночас зазначена норма, на нашу думку, є передчасною. Оскільки передчасне визнання фізичної особи померлою зумовить на практиці не тільки спори майнового характеру при спадкуванні, а й надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, дітям, яким такий статус може лише нашкодити, а не сприяти належному матеріальному забезпеченню. Адже такий статус дає можливість

влаштувати дитину за допомогою однієї з форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачених СК України. І особливу небезпеку при цьому становить така форма, яка вважається найкращою, як усиновлення. Адже скасування усиновлення за обставин появи фізичної особи, факт смерті якої було встановлено в судовому порядку, законодавством не передбачено.

На нашу думку, з огляду на особливості становища громадян України, які перебувають на територіях, непідконтрольних державній владі, законодавцю слід було б передбачити особливості визнання за таких обставин фізичних осіб безвісно відсутніми і визнання фізичних осіб померлими з відповідними наслідками, як це передбачено у ЦК України.

Третє питання, яке виникатиме при розгляді справ із застосуванням положень ст. 257-1 ЦПК України, це належність і допустимість доказів, які можуть подаватися на підтвердження факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. На нашу думку, це питання має вирішуватись виходячи із положень ст. 58, 59 ЦПК України.

Питання щодо можливості використання в якості доказів у справі про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України документів, які видані органами та установами (зокрема лікарняними закладами), що знаходяться на такій території, має вирішуватись з урахуванням загальних положень цивільного процесуального законодавства України щодо належності та допустимості доказів (ст. 58, 59 ЦПК України). Зокрема належними відповідно до ч. 1 ст. 58 ЦПК України є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Допустимими за змістом ч. 1 цієї статті є докази, одержані в порядку, встановленому законом. Водночас, оцінюючи докази у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, слід зважати на висновки ЄСПЛ, зокрема у справах проти Туреччини (*Loizidou v. Turkey*, *Cyprus v. Turkey*), Молдови та Росії (*Mozer u. the Republic of Moldova and Russia*, *Iiaşcu and Others v. Moldova and Russia*), у яких з посиланням на Консультативний висновок Міжнародного суду (ООН) у

справі Намібії (*Namibia case*, 1971), визначено, що першочерговим завданням щодо прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони.

Висновок ЄСПЛ ґрунтується на Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії щодо обґрунтування так званого «намібійського винятку». У висновку зазначено, що невизнання управління територією Південної Африки не повинно призводити до переваг, які позбавляють народ Намібії будь-яких прав, що витікають з міжнародного співробітництва, зокрема й щодо визнання недійсними нормативних актів, виданих владою невизнаного на міжнародному рівні державного утворення. Недійсність не може бути застосована до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів [3]. Застосовуючи «намібійський виняток» у справі «Кіпр проти Туреччини», ЄСПЛ зокрема зазначив, що виходячи з інтересів мешканців, які проживають на окупованій території, треті держави та міжнародні організації, особливо суди, не можуть просто ігнорувати дії фактично існуючих на такій території органів влади. Протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території при будь-якому обговоренні їх у міжнародному контексті, а це означало б позбавлення їх найменшійших прав, що належать їм [4].

Таким чином, при застосуванні ст. 257-1 ЦПК України слід враховувати як джерело права практику ЄСПЛ щодо намібійського винятку. З огляду на це, з'ясовуючи обставини справи у порядку ст. 257-1 ЦПК України, суди як виняток можуть визнавати належними доказами документи, видані органами та установами, зокрема закладами охорони здоров'я, моргами, що знаходяться на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України. Розуміючи, що такий порядок може призводити до зловживань щодо отримання соціальних виплат, спадкування, влаштування дітей, все ж таки на сьогодні лише він сприятиме якнайкращому захисту прав та інтересів громадян України, які проживають на окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Література

1. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України : Закон України від 4 лютого 2016 № 990-VIII // Офіційний Вісник України. — 2016. — № 16. — Ст. 619.
2. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України: Пояснювальна записка до проекту Закону України реєстраційний № 3171 від 22.09.2015 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56595
3. Legal consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) notwithstanding security council resolution 276 (1970) Advisory Opinion of 21 June 1971 [Електронний ресурс] / Сайт International Court of Justice. — Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/?sum=296&code=nam&pl=3&p2=4&case=53&k=a7&p3=5>
4. Рішення у справі «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) (заява № 25781/94) [Електронний ресурс] / Український портал практики Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>